

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Dzirnavu iela 16, Rīga, LV-1010, tālr. 67686768, fakss 67244074, e-pasts tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Par likumprojektu „Fizisko personu mantiskā stāvokļa deklarēšanas likums”

Tiesībsargs saskata, ka, vērtējot likumprojektu ir jāpārbauda, vai regulējums nav pretrunā Satversmes 105.pantā nostiprinātajām tiesībām uz īpašumu. Tiesības uz īpašumu cita starpā garantē tiesības netraucēti baudīt īpašumtiesības. Tas ietver personas tiesības lietot īpašumu pēc saviem ieskatiem un kontrolēt tā izmantošanu.¹ Tā kā aplūkojamais regulējums nosaka personai pienākumu ieskaitīt skaidras naudas uzkrājumus krājīestādes, krājaizdevu sabiedrības vai pasta norēķinu sistēmas kontā, tā uzskatāma par īpašuma izmantošanas kontroli jeb tiesību uz īpašumu ierobežojumu.

Tiesību uz īpašumu ierobežojums ir tiesisks, ja tas:

- 1) ir noteikts ar likumu,
- 2) tam ir leģitīms mērķis un
- 3) tas ir samērīgs ar sasniedzamo mērķi.²

Prasība, ka ierobežojumam jābūt noteiktam ar likumu, ietver ne vien formālu likuma esamību, bet arī prasības attiecībā uz tā kvalitāti³. Tādēļ, lai ierobežojums būtu tiesisks, tam jābūt formulētam skaidri un tiesiskajām sekām jābūt paredzamām. Turklāt tiesību uz īpašumu ierobežošanas gadījumā likumam personai jānodrošina pietiekamas procesuālās garantijas.⁴

Likumprojekta 8.panta pirmā daļa nosaka pienākumu skaidras naudas uzkrājumus ieskaitīt krājīestādes, krājaizdevu sabiedrības vai pasta norēķinu sistēmas kontā. Tomēr no likumprojekta neklūst skaidrs, kādas ir tiesiskās sekas, ja šis pienākums netiek izpildīts. Likumprojekta 8.panta pirmā daļa nosaka, ka uzkrājumi tiek atzīti par esošiem tikai gadījumā, ja tie līdz 31.decembrim ieskaitīti kontā. No tā var secināt, ka pienākuma neizpildes gadījumā tiek prezumēts, ka uzkrājumu nemaz nav. Tomēr 8.panta trešā daļa nosaka, ka gadījumā, ja pienākums ieskaitīt naudu kontā nav izpildīts, tiek atzīts, ka persona ir guvusi un slēpusi ar iedzīvotāju ienākuma nodokli apliekamus ienākumus, un tai tiek aprēķināts nodoklis un piemērota likumā „Par nodokļiem un nodevām” noteiktā atbildība. Tādējādi 8.panta trešā daļa paredz pavisam citas tiesiskās sekas, proti, tiek prezumēts, ka uzkrājumi pastāv, turklāt tos veido prettiesiski iegūti līdzekļi. Pie šāda savstarpēji pretrunīga regulējuma nevar konstatēt, ka ierobežojums būtu skaidri formulēts un tiesiskās sekas paredzamas. Tādēļ, lai tiesību uz

¹ Satversmes tiesas 2006.gada 8.marta sprieduma lietā Nr.2005-16-01 „Par 2004.gada 20.decembra likuma „Grozījumi likumā „Par dzīvojamo telpu īri”” 13.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 105.pantam” 10.punkts.

² Satversmes tiesas 2002.gada 20.maija sprieduma lietā Nr.2002-01-03 „Par Ministru kabineta 2001.gada 31.jūlija noteikumu nr.349 “Grozījumi Ministru kabineta 1995.gada 3.oktobra noteikumos nr.291 “Suņu un kaķu turēšanas noteikumi”” atbilstību Satversmes 105.pantam un Ministru kabineta iekārtas likuma 14.panta 3.punktam” secinājumu daļa.

³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1986.gada 21.februāra spriedums lietā *James v. United Kingdom*, (1986) 8EHRR 123, 67.pārgrāfs.

⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994.gada 22.septembra spriedums lietā *Hentrich v. France*, (1994) 18 EHRR 440, 67. pārgrāfs.

īpašumu ierobežojums būtu attaisnojams, nepieciešams precizēt tiesiskās sekas, kas iestājas, ja likumā noteiktais pienākums netiek izpildīts.

Personas tiesības uz procesuālajām garantijām, kas ir tiesību uz īpašumu neatņemama sastāvdaļa, prasa, lai gadījumā, ja attiecībā uz īpašuma esamību vai neesamību, vai arī tā iegūšanas tiesiskumu tiek izdarītas prezumpcijas, personai tiktu sniegta iespēja pierādīt pretējo. Tiesībsargs uzskata, ka likumprojekta 8.pants būtu papildināms ar normu, kas līdzīgi kā likumprojekta 9.panta otrā daļa garantētu personai tiesības iesniegt pierādījumus par prezumētā fakta neatbilstību patiesībai.

Vērtējot ierobežojuma mērķi, Tiesībsargs uzskata, ka skaidras naudas uzkrājumu ieskaitīšana kontā nodrošina iespēju pārliecināties par šādu uzkrājumu eksistenci, kā arī paaugstina iespēju kontrolēt ienākumu legalitāti, ienākumu un izdevumu atbilstību un nodokļu samaksu. Līdz ar to regulējuma mērķis ir novērst noziedzīgus nodarījumus, kas vērsti pret tautsaimniecību. Tiesībsargs secina, ka regulējumam ir leģitīms mērķis – sabiedrības labklājības aizsardzība.

Vērtējot ierobežojuma samērīgumu, jānoskaidro, vai ar šo ierobežojumu var sasniegt izvirzīto mērķi, vai mērķi nav iespējams sasniegt ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem un vai ierobežojums ir atbilstošs, proti, vai sabiedrības ieguvums var attaisnot radīto tiesību aizskārumu.⁵ Tiesībsargs atzīst, ka tiesību uz īpašumu ierobežošanas jomā likumdevējam ir plaša rīcības brīvība izvēlēties atbilstošāko risinājumu, un, kā norādījusi Satversmes tiesa, alternatīvu risinājumu iespējamā eksistence pati par sevi nepadara izvērtējamo normu par prettiesisku.⁶ Tomēr normu var atzīt par prettiesisku, ja mazāk ierobežojoši risinājumi vispār nav meklēti.⁷ Informāciju par to, vai regulējums ļaus sasniegt izvirzīto mērķi un vai nav iespējams citi risinājumi, kas mērķi sasniegtu tikpat efektīvi, būtu jājauc iestādei, kas būs atbildīga par regulējuma ieviešanu, kā arī nozares ekspertiem.

Attiecībā uz ierobežojuma atbilstību Tiesībsargs secina, ka pats pienākums ieskaitīt skaidras naudas uzkrājumus kontā nerada būtisku tiesību ierobežojumu, un sabiedrības ieguvums attaisnotu radīto tiesību aizskārumu. Radīto ierobežojumu samazina arī likumprojekta 8.panta otrajā daļā ietvertā norāde, ka pēc naudas ieskaitīšanas kontā persona savus uzkrājumus var brīvi pārvaldīt un izvēlēties tās glabāšanas veidu. Tomēr rūpīgi jāvērtē ierobežojums, ko rada likumā noteiktā pienākuma neizpildes tiesiskās sekas. Kā norādīts vērtējot, vai ierobežojums ir noteikts ar likumu, pienākuma ieskaitīt skaidras naudas uzkrājumus kontā neizpildes tiesiskās sekas būtu jāprecizē un jāparedz personai iespēju pierādīt prezumēto faktu nepatiesību.

Likumprojekta 8.panta trešā daļa un 9.panta trešā un piektā daļa ietver prezumpcijas par to, ka personas izdarījušas administratīvos pārkāpumus vai noziedzīgus nodarījumus. Šāds regulējums skar Satversmes 92.pantā nostiprināto nevainīguma prezumpciju.

Nevainīguma prezumpcijas pamatā ir konstitucionāla norma. Satversmes 92.pantā ir pasludināts, ka ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu. Jēdziena "nevainīguma prezumpcija" saturu visprecīzāk atklāj Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECK) 6.panta otrā daļa, kas paredz, ka "ikviens, kas tiek apsūdzēts noziegumā, tiek uzskatīts par nevainīgu, kamēr viņa vaina netiek pierādīta saskaņā ar likumu". Tātad nevainīguma prezumpcija nodrošina, ka līdz brīdim, kamēr valsts nepierāda, ka persona ir vainojama sodāmā nodarījumā, tā ir uzskatāma par nevainīgu, un tieši valsts ir tā, kam ir jāpierāda nodarījuma un personas vainas esība.

⁵ Levits E. Samērīguma princips publiskajās tiesībās – *jus commune europeum* un *Satversmē* ietvertais konstitucionāla ranga princips. *Likums un tiesības*. 2000, Nr.9, 263.lpp.

⁶ Satversmes tiesas 2006.gada 8.marta sprieduma lietā Nr.2005-16-01 „Par 2004.gada 20.decembra likuma „Grozījumi likumā „Par dzīvojamo telpu īri”” 13.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 105.pantam” 15.8.punkts.

⁷ Skatīt Satversmes tiesas 2006.gada 8.marta spriedumu lietā Nr.2005-16-01 „Par 2004.gada 20.decembra likuma „Grozījumi likumā „Par dzīvojamo telpu īri”” 13.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 105.pantam”.

Gan Satversmes 92.pants, gan ECK 6.pants garantē nevainīguma prezumpciju kā īpašu tiesību uz taisnīgu tiesu garantiju kriminālprocesā. Tātad, lai varētu izvērtēt vai Likumprojekts nepārkāpj nevainīguma prezumpciju, vispirms vajag noskaidrot vai šādu administratīvo pārkāpumu gadījumā (jo Likumprojektā norādīts gan uz administratīvo, gan kriminālo atbildību) ir jānodrošina tādas pašas garantijas kā kriminālprocesā.

Satversmes tiesa lietā Nr.2001-17-0106 ir norādījusi, ka administratīvajiem pārkāpumiem pēc būtības var būt krimināltiesisks raksturs. Satversmes tiesa konstatēja, ka daļai no Latvijas administratīvo pārkāpumu lietām sankcija ir naudas sods vai arests, kam piemīt kriminālsoda sodošais raksturs. Kā papildu arguments tika minēts arī tas, ka daļa no administratīvo pārkāpumu lietām tiek attiecināta arī uz krimināltiesību sfēru, jo tiek paredzēta kriminālatbildība atkārtota administratīvā pārkāpuma izdarīšanas gadījumā. Līdzīgu secinājumu var atrast arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) 1998. gada 2. septembra spriedumā lietā *Lauko v. Slovakia* - persona tika sodīta ar naudas sodu par administratīvā pārkāpuma izdarīšanu. Šajā lietā ECT konstatēja, ka izdarītā administratīvā pārkāpuma raksturs sasaistē ar sankcijas sodošo funkciju norāda uz nodarījuma krimināltiesisko būtību ECK 6. panta izpratnē. Turklāt ECT norādīja, ka sankcijas relatīvais bardzības trūkums neietekmē nodarījuma krimināltiesisko būtību.

Tāpat arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments 2006.gada 20.decembra spriedumā lietā Nr.SKA-543/2006 secina, ka likumā „Par nodokļiem un nodevām” 32.pantā paredzētā soda nauda no nenomaksātā nodokļa netiek uzskatīta par kriminālsodu, bet gan administratīvu piespiedu līdzekli. Tomēr Administratīvo lietu departamenta ieskatā šai soda naudai piemīt kriminālsoda raksturs soda bardzības dēļ, kā arī tādēļ, ka soda nauda ir paredzēta, lai sodītu pārkāpēju un novērstu citu pārkāpumu izdarīšanu.

Tas nozīmē, ka likumprojektā minētajos gadījumos, administratīvās atbildības piemērošanai jālīdzinās “atzīšanai par vainīgu noziedzīgā nodarījumā”, nodrošinot Satversmē un ECK noteiktās garantijas, tai skaitā nevainīguma prezumpcijas ievērošanu.

Likumprojekta 8.panta trešā daļa un 9.panta trešā un piektā daļa ietver prezumpcijas par to, ka personas izdarījušas administratīvos pārkāpumus vai noziedzīgus nodarījumus. Līdz ar to likumprojektā tiek ieviesta tā saucamā legālā prezumpcija. Lai gan jēdziens "legālā prezumpcija" nav jēdziena "nevainīguma prezumpcija" pretstatījums, tomēr gadījumos, kad valsts pieļauj legālo prezumpciju, nevainīguma prezumpcijas saturs mainās. Proti, legālās prezumpcijas gadījumā personai rodas pienākums līdzdarboties ar valsti, lai valsts galarezultātā varētu konstatēt, vai ir noticis sodāms nodarījums un vai persona ir vainojama šajā nodarījumā.

Tomēr būtiski ievērot, ka "legālā prezumpcija" nenozīmē, ka persona ir uzskatāma par vainīgu, ja vien tā nepierāda pretējo. Valstij ir jāpierāda, ka nodarījums atbilst likumā noteiktajam sodāmā nodarījuma sastāvam. Nevainīguma prezumpcijas saturu legālās prezumpcijas darbības gadījumā maina tas, ka personai ir jāsadarbjas ar valsti atsevišķos jautājumos, piemēram, noskaidrojot īpašuma iegūšanas tiesiskumu, turpretim, ja legālā prezumpcija nedarbotos, personai šāda pienākuma nebūtu.

Ja aplūko ECT praksi, var konstatēt, ka legālā prezumpcija ir pieļaujama. ECT savā praksē, piemēram, lietā „Salabiaku pret Franciju” (*Salabiaku v. France*) ir pieļāvusi valstīm iespēju iekļaut šādu prezumpciju likumā, taču ievērojot zināmus piesardzības noteikumus. Pats galvenais – šāda prezumpcija nedrīkst pāraugt vainas prezumpcijā, tādējādi nonākot pretrunā ar nevainīguma prezumpciju. Arī 2001.gada 20.marta lietā "Telfners pret Austriju" (*Telfner v. Austria*) ECT norādīja, ka atsevišķos gadījumos legālā prezumpcija ir pieļaujama.

Tiesībsargs uzskatu, ka likumprojekta 8. un 9.pantā saskatāmas nepilnības, kuras galvenokārt tekstā lietotu nepārdomātu formulējumu dēļ vēlāk varētu izraisīt problēmas praksē.

Galvenā problēma, kas izvirzāma Likumprojekta 8. un 9. panta sakarā, ir tā, ka šie panti var tikt tulkoti kā vainas prezumpcija, kas nav pieļaujams. Likumprojekta 8.panta trešā daļa nosaka, ka gadījumā, ja pienākums ieskaitīt naudu kontā nav izpildīts, tiek atzīts, ka persona ir guvusi un slēpusi ar iedzīvotāju ienākuma nodokli apliekamus ienākumus, un tai tiek aprēķināts nodoklis un piemērota likumā „Par nodokļiem un nodevām” noteiktā atbildība. Uzskatu, ka 8.panta trešās daļas formulējumu iespējams tulkot, ka tiek *uzskatīts par pierādītu, ka persona guvusi un slēpusi ar ienākumu nodokli apliekamos ienākumus* – šāds formulējums vairs nerunā par faktiem, bet par to, ka persona izdarījusi pārkāpumu. Līdzīga problēma ir arī Likumprojekta 9.panta piektajā daļā. Arī šinī gadījumā pants ļauj izdarīt secinājumu, ka persona mantu ieguvusi noziedzīgi. Šāds secinājums satur apgalvojumu, ka persona ir vainojama mantas iegūšanā noziedzīgā ceļā, proti, prezumē vainu. Līdzīgi kā iepriekš, arī šinī situācijā drīzāk būtu jāparedz personas sadarbības pienākums, nekā jāiekļauj jauna fakta prezumpcija.

Turklāt, kā jau tika norādīts iepriekšējā atzinumā, personas tiesības uz procesuālajām garantijām prasa, lai gadījumā, ja attiecībā uz īpašuma esamību vai neesamību, vai arī tā iegūšanas tiesiskumu tiek izdarītas prezumpcijas, personai tiktu sniegta iespēja pierādīt pretējo. Šai iespējai jābūt efektīvai, skaidrai un praktiski izmantojamai. Pamatojoties uz minēto, uzskatu, ka Likumprojekta 8.pants būtu papildināms ar normu, kas līdzīgi kā likumprojekta 9.panta otrā daļa garantētu personai tiesības iesniegt pierādījumus par prezumētā fakta neatbilstību patiesībai.

Tiesībsargs secina, ka likumprojekts pēc būtības nepārkāpj no cilvēktiesībām izrietošos standartus, tomēr nepieciešams izvēlēties atbilstošākus formulējumus Likumprojekta 8.panta trešajā daļā un 9.panta trešajā un piektajā daļā, lai nerastos šaubas par iespējamu neatbilstību Satversmes 92.pantam.